

Γιατί ένα τέτοιο Συμπόσιο WHY SUCH A SYMPOSIUM olympias.uoi.gr/32635 & [doi:heal.uoi.12442](https://doi.org/10.12442/heal.uoi.12442)
Ο δρόμος ως το Συμπόσιο TOWARDS THE SYMPOSIUM olympias.uoi.gr/32632 & [doi:heal.uoi.12439](https://doi.org/10.12439/heal.uoi.12439)
Πρόγραμμα PROGRAM olympias.uoi.gr/32633 & [doi:heal.uoi.12440](https://doi.org/10.12440/heal.uoi.12440)
Ομιλίες ORAL PRESENTATIONS (121 βίντεο / videos) <https://www.youtube.com/@1-706/videos>
ΠΡΑΚΤΙΚΑ PROCEEDINGS olympias.uoi.gr/32634 & [doi:heal.uoi.12441](https://doi.org/10.12441/heal.uoi.12441)
Απολογισμός: Ήμουν κι εγώ εκεί! REPORT: I WAS THERE! olympias.uoi.gr/33342 & [doi:heal.uoi.13058](https://doi.org/10.13058/heal.uoi.13058)

Παρόν άρθρο THIS PAPER olympias.uoi.gr/33246 & [doi:heal.uoi.13001](https://doi.org/10.13001/heal.uoi.13001). EN Summary follows

Ιβάν Ίλλιτς: Οι κανονισμοί απαγορεύουν να πεθάνεις με τρόπο που δεν έχει σαφώς προσδιορίσει ο γιατρός¹

Βασίλης Τομανάς²

Εκδόσεις "Νησίδες", Θεσσαλονίκη

Περίληψη

Ο Ιβάν Ίλλιτς (1926-2002) άσκησε με τα βιβλία του δριμύτατη κριτική στη σύγχρονη βιομηχανική κοινωνία. Στο έργο του *ΙΑΤΡΙΚΗ ΝΕΜΕΣΗ: Η ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗ ΤΗΣ ΥΓΕΙΑΣ* επιτίθεται στο ιατρικό κατεστημένο, που «έχει γίνει σημαντικότερη απειλή για την υγεία. Το ιατρικό επάγγελμα εξουσιάζει την ιατρική. Το αποτέλεσμα είναι ολέθριο και έχει πάρει διαστάσεις επιδημίας. Τη νέα αυτήν επιδημία την ονομάζω *ιατρογένεση*». Στο ανωτέρω βιβλίο του εξετάζει διεξοδικά τη θέση που έφτασε να κατέχει στην κοινωνία μας η ιατρική, την ιστορική εξέλιξη του γιατρού, της υγείας, της αρρώστιας, του πόνου και του θανάτου. Στο τρίτο μέρος του βιβλίου («Πολιτισμική ιατρογένεση») αναφέρεται στο σκότωμα του πόνου, στην επινόηση και εξάλειψη της αρρώστιας, και στην αντιμετώπιση του θανάτου από τις κοινωνίες μας. «Η εικόνα θανάτου που έχει ο λευκός εξαπλώθηκε μαζί με τον ιατρικό πολιτισμό και αποτέλεσε ισχυρή δύναμη που συνέβαλε στον πολιτισμικό αποικισμό. Η εικόνα του 'φυσικού θανάτου', του θανάτου που έρχεται υπό ιατρική παρακολούθηση και μας βρίσκει σε καλή υγεία στα γηρατιά μας είναι πολύ πρόσφατη. [...] Η ιστορία του 'φυσικού θανάτου' είναι η ιστορία της ιατροποίησης του αγώνα εναντίον του θανάτου». «Δεν μπορούμε να καταλάβουμε σε όλη της την έκταση τη βαθιά ριζωμένη δομή της οργάνωσης της κοινωνίας μας, αν δεν δούμε μέσα σ' αυτήν έναν πολυεδρικό εξορκισμό όλων των μορφών 'κακού' θανάτου. [...] Όπως και όλα τ' άλλα σημαντικά τελετουργικά της βιομηχανικής κοινωνίας, η ιατρική παίρνει στην πρακτική εφαρμογή της τη μορφή παιχνιδιού. Το κυρίως έργο του γιατρού γίνεται η διατησία. Είναι ο αντιπρόσωπος του κοινωνικού σώματος που χρέος του είναι να

¹ 9-4-2017 11:00-12:30 Συνεδρία: *Σ2 Η τέχνη του θνήσκειν*. Ομιλία 4η: [YouTube=qMJQbcd41lg](https://www.youtube.com/watch?v=qMJQbcd41lg) 15:38. Άρθρο: υποβολή 28-4-2017· αποδοχή 6-10-2022· κρίση από ομότεχνους (peer review) όχι. Αν οι σύνδεσμοι στην κορυφή αυτής της σελίδας δεν λειτουργούν: > ΠΡΑΚΤΙΚΑ: σελίδα 21: υποσημείωση 6.

Πώς να **αναφέρετε** αυτό το άρθρο: Τομανάς Β. «Ιβάν Ίλλιτς: Οι κανονισμοί απαγορεύουν να πεθάνεις με τρόπο που δεν έχει σαφώς προσδιορίσει ο γιατρός». Στο: «*Πότε Πρέπει να Πεθαίνουμε; (ΠΠΠ)*. Πρακτικά 1ου Διεπιστημονικού Συμποσίου, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 28-30 Απριλίου 2017. ISBN 978-960-233-288-7». Εκδόσεις Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, αποθετήριο Ολυμπιάς, 7 Απριλίου 2024. Άρθρο Σ24: σς 5.
<https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/handle/123456789/33246> & <http://dx.doi.org/10.26268/heal.uoi.13001>.

² Εκδότης, μεταφραστής. Γεννήθηκε το 1953 στη Θεσσαλονίκη. Μετά την αποφοίτησή του από το Φυσικό Τμήμα της Φυσικομαθηματικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και τη στρατιωτική του θητεία άρχισε να μεταφράζει από το 1979 (από αγγλικά, γαλλικά και γερμανικά). Το 1999 τιμήθηκε με το Κρατικό Βραβείο Λογοτεχνικής Μετάφρασης για το μυθιστόρημα του αυστριακού συγγραφέα Τόμας Μπέρνχαρντ «*Διόρθωση*» (εκδ. Εξάντας). Το 1993 ίδρυσε στη νήσο Σκόπελο (όπου έζησε από το 1987 έως το 2004) τον εκδοτικό οίκο «Νησίδες», ο οποίος το 2004 μεταφέρθηκε στη Θεσσαλονίκη. Έχει μεταφράσει πάνω από 200 βιβλία (λογοτεχνία και μελέτες), μεταξύ των οποίων και έργα του Ιβάν Ίλλιτς (*Ιατρική Νέμεση* κ.ά.). <https://www.nissides.gr/>. info@nissides.gr.

εξασφαλίζει ότι όλοι παίζουν το παιχνίδι σύμφωνα με τους κανονισμούς. Φυσικά, οι κανονισμοί απαγορεύουν να παρατήσεις το παιχνίδι και να πεθάνεις με τρόπο που δεν έχει σαφώς προσδιορίσει ο διαιτητής. Ο θάνατος πια επέρχεται μόνον ως επαλήθευση της προφητείας του σαμάνου». Ο Ίλλιτς πέθανε αρνούμενος τη συνδρομή της Δυτικής ιατρικής.

Λέξεις-κλειδιά: φυσικός θάνατος, τεχνολογικός θάνατος, απαγορευμένος θάνατος, Ιατρική Νέμεση, ιατροποίηση θανάτου, απαλλοτρίωση υγείας, Ιβάν Ίλλιτς, κανονισμός θανάτου, ιατρικά προσδιορισμένος θάνατος, ιατρικά υποβοηθούμενος (μη) θάνατος, οι ρίζες της ιατρικής, τέλος της ζωής, θάνατος με αξιοπρέπεια, αξιοπρεπής θάνατος, καλός θάνατος, ωραίος θάνατος, ευ-θάνατος, ώριμος θάνατος, ανώριμος θάνατος, μεθώριμος θάνατος, πρόωρος θάνατος, θάνατος πριν την ώρα του, θάνατος στην ώρα του, θάνατος μετά την ώρα του, μετάωρος θάνατος, αθανασία, ευθανασία, δυσθανασία, προθανασία, μεταθανασία, μεταθανάτια μακροζωία, πότε πρέπει να πεθαίνουμε, ΠΠΠ, πότε οφείλομε να πεθαίνουμε, ΠΟΠ, πώς πρέπει να πεθαίνουμε, ΠώΠΠ, γιατί πρέπει να πεθαίνουμε, ΓΠΠ.

Ivan Illich: The regulations prohibit dying in a manner not clearly specified by the physician ³

Vassilis Tomanas ⁴

"Nisides" Publications, Thessaloniki, Greece

Summary

Ivan Illich (1926-2002) with his books sharply criticized modern industrial society. In his work *MEDICAL NEMESIS: THE EXPROPRIATION OF HEALTH* attacks the medical establishment, which "has become a major threat to health. The medical profession rules medicine. The result is devastating and has reached epidemic proportions. I call this new epidemic iatrogenesis." In his above book, he thoroughly examines the position that medicine has come to occupy in our society, the historical development of the doctor, of the health, illness, pain and death. In the third part of the book ("Cultural iatrogenesis") he refers to the killing of pain, the invention and elimination of disease, and the treatment of death by our societies. "The white man's image of death spread with medical culture and was a powerful force contributing to cultural colonization. The image of 'natural death', the death that comes under medical supervision and finds us in good health in our old age, is very recent. [...] The history of 'natural death' is the history of the medicalization of the struggle against death". "We cannot fully understand the deep-rooted structure of the organization of our society if we do not see within it a multifaceted exorcism of all forms of 'bad' death. [...] Like all other important rituals of industrial society, medicine takes the form of a game in its practical application. The main work of the doctor becomes arbitration. He is the representative of the social body whose duty it is to ensure that everyone plays the game according to the rules. Of course, the rules prohibit quitting the game and dying in a way not clearly determined by the referee. Death now only occurs as a verification of the shaman's prophecy." Illich died refusing the help of Western medicine.

³ 29-4-2017 11:00-12:30 Session: *S2 The art of dying*. **Speech 4:** [YouTube=qMJQbcd411g](https://www.youtube.com/watch?v=qMJQbcd411g) 15:38. **Paper:** submitted 28 Apr 2017; accepted 6 Oct 2022; no peer reviewed. If the **links** at the top of the first page do not work: > Top of the 1st page: PROCEEDINGS: page 22: footnote 10.

Cite this article: Tomanas V. «Ivan Illich: The regulations prohibit dying in a manner not clearly specified by the physician». In: «*When Should We Die? (WnSWD). Proceedings of the 1st Interdisciplinary Symposium. University of Ioannina, Greece, April 28-30, 2017. ISBN 978-960-233-288-7*». University of Ioannina Publications, Olympias repository. April 7, 2024. Paper S24: ps 5. <https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/handle/123456789/33246> & <http://dx.doi.org/10.26268/heal.uoi.13001>.

⁴ Translator. Publisher. <https://www.nissides.gr/>. info@nissides.gr.

Keywords: natural death, technological death, forbidden death, medical nemesis, medicalization of death, expropriation of health, Ivan Illich, death regulations, medically determined death, medically assisted (no) death, roots of medicine, end of life, dying with dignity, good death, death in its time, death before its time, death after its time, mature death, premature death, postmature death, immortality, efitanassia, euthanasia, dysthanassia, prothanassia, metathanassia, posthumous longevity, when should we die, WnSWD, when must we die, WnMWD, how should we die, HSWD, why should we die, WySWD.

Εισαγωγικά

Θα σας μιλήσω για τον Ιβάν Ίλλιτς. Ο Ίλλιτς πραγματεύεται το ζήτημα της υγείας, της σχέσης του ανθρώπου με το σώμα του και με τον θάνατό του, στο βιβλίο του: *Ιατρική Νέμεση. Η απαλλοτρίωση της υγείας*, εκδόσεις Νησιδες (Τίτλος πρωτοτύπου: Ivan Illich, *Medical Nemesis. The Expropriation of Health*, 1976).

Ξαναπιάνει το ζήτημα της ιατρικής και της σχέσης του ανθρώπου με το σώμα του στο κείμενο «Οι ρίζες της ιατρικής», που δημοσιεύθηκε στο περιοδικό του Βρετανικού Ιατρικού Συλλόγου *Lancet* στις 6 Δεκεμβρίου 1986 (περιλαμβάνεται στο βιβλίο *Για τις ανάγκες του ανθρώπου σήμερα*, εκδ. Νησιδες 1999).⁵

Στην *ΙΑΤΡΙΚΗ ΝΕΜΕΣΗ* εξετάζει γενικά την ιατρική και το πώς αυτή απέσπασε από τον άνθρωπο το δικαίωμα να διαχειρίζεται το σώμα, την υγεία και τον θάνατό του. Άλλωστε, ο ίδιος ο Ίλλιτς, όταν έπασχε από καρκίνο, κατέφυγε σε παραδοσιακούς τρόπους μετριασμού του πόνου που χρησιμοποιούνταν στο Μεξικό και όχι στη Δυτική ιατρική.

Από την *ΙΑΤΡΙΚΗ ΝΕΜΕΣΗ* μας ενδιαφέρει το 5ο κεφάλαιο του Τρίτου μέρους, στο οποίο μιλάει για τον θάνατο.

Σε κάθε κοινωνία η κυρίαρχη εικόνα θανάτου καθορίζει και την κρατούσα έννοια της υγείας. (Ο Christian von Ferber πιστεύει ότι ο θάνατος που έχει απωθηθεί, που έχει καταντήσει ιδιωτικός και που έχει περιέλθει στη δικαιοδοσία των επαγγελματιών, ενισχύει την εκμεταλλευτική ταξική δομή της κοινωνίας.) Η εικόνα θανάτου που έχει μια κοινωνία φανερώνει το επίπεδο ανεξαρτησίας των ανθρώπων της και τη συγκρότηση της προσωπικότητάς τους, την αυτοδυναμία και τη ζωντάνια τους. Όπου έχει διεισδύσει ο ιατρικός πολιτισμός ο αποκομμένος από τις τοπικές παραδόσεις έχει εισαγάγει στη χώρα και τη νέα εικόνα θανάτου. Στον βαθμό που η εικόνα αυτή εξαρτάται από τις νέες τεχνικές και από το ήθος που προσιδιάζει σ' αυτές, ο χαρακτήρας της είναι υπερεθνικός. Αλλά οι τεχνικές αυτές δεν είναι πολιτισμικά ουδέτερες. Απέκτησαν συγκεκριμένες μορφές στις κουλτούρες της Δύσης και εκφράζουν το ήθος της Δύσης. Η εικόνα θανάτου που έχει ο Λευκός εξαπλώθηκε μαζί με τον ιατρικό πολιτισμό και αποτέλεσε ισχυρή δύναμη η οποία συντέλεσε στον πολιτισμικό αποικισμό.

Τα 6 στάδια θεώρησης του θανάτου

Η εικόνα του «φυσικού θανάτου» [natural death], του θανάτου που έρχεται υπό ιατρική παρακολούθηση και μας βρίσκει σε καλή υγεία στα γηρατειά μας είναι πάρα πολύ πρόσφατη. Μέσα σε πεντακόσια (500) χρόνια ο τρόπος που βλέπουμε τον θάνατο έχει περάσει από πέντε στάδια και τώρα ετοιμάζεται να μπει σ' ένα έκτο. Τα στάδια αυτά απεικονίζονται:

α. Στον ευλαβικό χορό των νεκρών

Ο καθένας χορεύει μαζί με το πτώμα του.

β. Στον μακάβριο χορό (τέλη 15ου αι.)

Ο Θάνατος είναι αυτόνομη μορφή, οδηγεί τον χορό με τους σκελετούς. Χαρακτηριστικό το βιβλίο «Τέχνη του θνήσκειν» (1491), με πάνω από εκατό (100) εκδόσεις έως το 1500. Γράφει ο Philippe Ariès, «La mort inverse»: «Στους ύστερους μεσαιωνικούς χρόνους (σε αντίθεση προς τους πρώιμους) και στην

⁵ <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0140673686914467>.

Αναγέννηση ο άνθρωπος επέμενε να συμμετέχει στον θάνατό του, γιατί τον θεωρούσε εξαιρετική στιγμή – στιγμή που ολοκλήρωνε την ατομικότητά του. Ήταν κύριος της ζωής του μόνο στον βαθμό που ήταν κύριος του θανάτου του. Ο θάνατός του ανήκε σ' αυτόν και μόνο σ' αυτόν. Από τον 17ο αι. και μετά άρχισε ο άνθρωπος να παραιτείται από την αποκλειστική του κυριαρχία πάνω στη ζωή του – και πάνω στον θάνατό του. Έφτασε να μοιράζεται τα ζητήματα αυτά με την οικογένειά του, που προηγουμένως δεν συμμετείχε στη λήψη αποφάσεων για σοβαρά ζητήματα. Όλες οι αποφάσεις λαμβάνονταν από τον άνθρωπο που πέθαινε, μόνον απ' αυτόν, και με επίγνωση του επερχόμενου θανάτου.»

γ. Στον αστικό θάνατο.

Όσοι έχουν τα μέσα αρχίζουν να πληρώνουν, για να κρατήσουν μακριά τον θάνατο. Ο Μπαίικον (Bacon) μιλά για παράταση / επιμήκυνση της ζωής. Ο Μονταίνι (Montaigne) περιγελούσε τους νεόπλουτους, τη μεσαία τάξη που έχει στη δούλεψή της γιατρούς που χειρίζονται το ρολόι που λέει στον θάνατο πότε να σημάνει: «Είναι ο τελευταίος και έσχατος τρόπος θανάτου... Τι μάταιο όνειρο είναι και τούτο, να περιμένει κανείς να πεθάνει από ανημπόρια που φέρνουν τα έσχατα γηρατεία και να βάζει αυτόν για στόχο στον βίο μας, εφόσον είναι το πιο σπάνιο είδος θανάτου και αυτό που απαντιέται λιγότερο; Αυτόν τον θάνατο αποκαλούμε μονάχα φυσικό, λες και είναι ενάντιο στη φύση να ιδούμε έναν άνθρωπο να τσακίζεται πέφτοντας, να πνίγεται σε ναυάγιο, ν' αρπάζεται από πλευρίτιδα ή πανούκλα... Οφείλουμε μάλλον να ονομάσουμε φυσικό θάνατο ό,τι είναι γενικό, κοινό και παγκόσμιο.» (Μονταίνι, *Δοκίμια*, μτφρ. Φ. Δρακονταειδής)

δ. Στον κλινικό θάνατο.

Μετά τη Γαλλική επανάσταση (1789) ο θάνατος έγινε η έκβαση συγκεκριμένων ασθενειών τις οποίες πιστοποιούσε ο γιατρός. Κι όμως, γράφει ο Brillat-Savarin, “Meditation XXVI. De la mort”, στο *Physiologie du goût* (1826). Ο Σαβαρέν ήταν δίπλα στην εννενηκοντατριάχρονη θεία του την ώρα που πέθαινε: «Είχε διατηρήσει όλες της τις πνευματικές δυνάμεις, και δεν θα καταλάβαινες την κατάσταση της, αν δεν έβλεπες την ανορεξία και τη σβησμένη φωνή της. ‘Εδώ είσαι, ανιψιέ;’ - ‘Ναι, θεία, στους ορισμούς σου. Νομίζω πως καλό θα ήταν να πιεις λίγο απ’ αυτό το εξάισιο παλιό κρασί.’ - ‘Δώσε μου λίγο, φίλε μου. Τα υγρά κατεβαίνουν.’ Της έδωσα και ήπια μισό ποτηράκι από το καλύτερο κρασί μου. Ευθύς ξαναζώηρεψε και μου είπε: ‘Σ’ ευχαριστώ γι’ αυτήν την τελευταία χάρη. Αν φτάσεις στα χρόνια μου, θα δεις ότι ο θάνατος είναι πια τόσο απαραίτητος όσο ο ύπνος.’ Αυτά ήταν τα τελευταία της λόγια. Μετά μισή ώρα αποκοιμήθηκε παντοτινά.»

ε. Στα εργατικά συνδικάτα, που αξιώνουν έναν φυσικό θάνατο.

Διεκδικούν την ιατρική περίθαλψη των γερόντων. Η ισόβια θεσμική ιατρική περίθαλψη έχει γίνει μια υπηρεσία που οφείλει να προσφέρει η κοινωνία στα μέλη της.

Διαβάζουμε σε μια Γερμανική Εγκυκλοπαίδεια (περί το 1909): «Ο αφύσικος θάνατος είναι το αντίθετο του φυσικού θανάτου, γιατί προέρχεται από αρρώστια, βία ή μηχανικές και χρόνιες διαταραχές.» Ένα ευπόληπτο λεξικό φιλοσοφικών εννοιών γράφει: «Ο φυσικός θάνατος έρχεται χωρίς προηγουμένως να υπάρξει αρρώστια, χωρίς προσδιορίσιμη ειδική αιτία.» Αυτή η μακάβρια και παραισθησιακή εικόνα θανάτου συγχωνεύτηκε με την έννοια της κοινωνικής προόδου. Το δικαίωμα στον φυσικό θάνατο διατυπώθηκε ως αξίωση για ισότητα στην κατανάλωση ιατρικών υπηρεσιών. Η ισότητα στον κλινικό θάνατο, που προβλήθηκε από τα συνδικάτα, είναι ένα βαθύτατα ιατροποιημένο ιδεώδες. Αποτελεί τη βάση για να ενταθεί ο κοινωνικός έλεγχος. Η κοινωνία έχει γίνει υπεύθυνη για να προλαμβάνει τον θάνατο. Οποιοσδήποτε θάνατος μακριά από ιατρική περίθαλψη αποτελεί αντικείμενο ιατροδικαστικής έρευνας.

στ. Στον Θάνατο σε εντατική περίθαλψη

Μέσα από την ιατροποίηση του θανάτου η υγειονομική περίθαλψη έχει γίνει μια μονολιθική παγκόσμια θρησκεία, που τα δόγματά της τα διδάσκουν σε σχολεία στα οποία οι άνθρωποι φοιτούν υποχρεωτικά και που οι ηθικοί της κανόνες βρίσκουν εφαρμογή σε μια γραφειοκρατική αναδόμηση του περιβάλλοντος: ο έρωτας έχει γίνει μάθημα που περιλαμβάνεται στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα, και το να μοιράζεσαι με κάποιον άλλο το κουτάλι σου αποθαρρύνεται για λόγους υγείας. Ο αγώνας εναντίον του

θανάτου που κυριαρχεί στον τρόπο ζωής του πλουσίου μεταγράφεται, από τις υπηρεσίες τις επιφορτισμένες με το έργο της ανάπτυξης, σ' ένα σύνολο κανονισμών με βάση τους οποίους θα υποχρεωθούν να μάθουν να συμπεριφέρονται οι φτωχοί του κόσμου.

Μόνο μια κουλτούρα που αναπτύχθηκε σε πολύ βιομηχανικές κοινωνίες θα μπορούσε πιθανότατα να επιστρατεύσει την εμπορευματοποίηση της εικόνας θανάτου που περιέγραφα πιο πάνω. Στην ακραία του μορφή ο «φυσικός θάνατος» είναι τώρα το σημείο στο οποίο ο ανθρώπινος οργανισμός αρνείται να δεχθεί περαιτέρω θεραπεία. Οι άνθρωποι πεθαίνουν, όταν το ηλεκτροεγκεφαλογράφημα δείχνει ότι τα εγκεφαλικά τους κύματα έχουν γίνει ευθεία γραμμή: δεν παίρνουν τη στερνή τους ανάσα, ούτε πεθαίνουν επειδή σταμάτησε να χτυπά η καρδιά τους. Ο κοινωνικά αποδεκτός θάνατος επέρχεται όταν ο άνθρωπος γίνεται περιττός όχι μόνον ως παραγωγός αλλά και ως καταναλωτής. Πρόκειται για το σημείο εκείνο στο οποίο ο καταναλωτής, που για την εκπαίδευσή του έγιναν τόσα έξοδα, πρέπει επιτέλους να διαγραφεί από τον κατάλογο, επειδή αποτελεί καθαρό παθητικό. Το να πεθάνει έχει γίνει η έσχατη μορφή άμυνας που έχει απομείνει στον καταναλωτή.

Σύμφωνα με την παράδοση, ο άνθρωπος προστατευόταν με τον καλύτερο τρόπο από τον θάνατο, εάν τον είχε καταδικάσει σε θάνατο η κοινωνία. Η κοινωνία ένιωθε ν' απειλείται, όταν ο θανατοποινήτης είχε τη δυνατότητα να κρεμαστεί με τη γραβάτα του. Αν τερμάτιζε μονάχος του τη ζωή του πριν την καθορισμένη ώρα, αμφισβητούσαν η εξουσία. [Βλ. και στα ναζιστικά στρατόπεδα συγκεντρώσεως: δεν άφηναν τους έγκλειστους ν' αυτοκτονήσουν και τους αποθάρρυναν με λύσσα.] Σήμερα ο άνθρωπος τον οποίο εμποδίζουν ασφαλέστερα να οργανώσει μονάχος του τον θάνατό του είναι ο άρρωστος που βρίσκεται σε κρίσιμη κατάσταση. Η κοινωνία, ενεργώντας με ενδιάμεσο το ιατρικό σύστημα, αποφασίζει τότε και έπειτα από τι είδους ταπεινώσεις και ακρωτηριασμούς πρόκειται να πεθάνει κάποιος. Η ιατροποίηση της κοινωνίας έχει βάλει τέλος στην εποχή του φυσικού θανάτου. Ο Δυτικός άνθρωπος έχει χάσει το δικαίωμα να κουμαντάρει την πράξη του θανάτου του. Η υγεία ή η αυτόνομη δύναμη του ανθρώπου να τα βγάζει πέρα έχει απαλλοτριωθεί. Ως και η στερνή πνοή του ανθρώπου έχει απαλλοτριωθεί. Ο τεχνικός [τεχνολογικός] θάνατος έχει καταβάλει και αφανίσει όλους τους άλλους θανάτους. Όπως γράφει ο Sudnow στη μελέτη του για την κοινωνική οργάνωση: «Παρατήρησα μια νοσοκόμα που επί δύο-τρία λεπτά προσπαθούσε να κλείσει τα βλέφαρα μιας ασθενούς. Η νοσοκόμα μάς εξήγησε ότι η γυναίκα πέθαινε. Κι εκείνη προσπαθούσε να της κρατήσει κλειστά τα βλέφαρα. Έπειτα από αρκετές ανεπιτυχείς προσπάθειες η νοσοκόμα κατάφερε να τα κλείσει και είπε: 'Τώρα είναι εντάξει.' Όταν τη ρωτήσαμε τι έκανε, είπε ότι τα βλέφαρα του ασθενούς πρέπει να είναι κλειστά όταν πεθαίνει, για να μοιάζει ο ασθενής με κοιμισμένο. Μας εξήγησε ότι το κλείσιμο των βλεφάρων ήταν πιο δύσκολο, όταν άρχιζαν να σκληραίνουν οι μυς και το δέρμα. Είπε ότι πάντα προσπαθούσε να τα κλείνει πριν τον θάνατο. Αυτό διευκόλυνε πολύ το προσωπικό του θαλάμου, όταν ερχόταν η ώρα να τυλίξουν το πτώμα. Έτσι έδειχνε ότι νοιαζόταν για κείνους τους εργαζόμενους, που ήθελαν ν' ασχολούνται όσο το δυνατόν λιγότερο με πτώματα» (σ. 192-193).